

Nooit meer Koude Oorlog?

Nooit vergeet ik de wandeling die ik samen met enkele congresgangers op een mooie avond in mei 1989 onder leiding van een kolonel van de Oost-Duitse grenspolitie aan de Oost-Berlijnse kant van de Muur maakte. De kolonel was al jaren lang de commandant van de Berlijnse grenspolitie en dus in feite de baas van de Muur. Hij legde ons uit dat de Muur noodzakelijk was om de DDR tegen de agressieve aanvallen van het imperialisme te beschermen. Trouwens, ruim zeventigduizend socialisten en ‘progressieven’ uit het Westen hadden aan deze vrijheidsmuur aangeklopt en politiek asiel in de DDR gekregen. De Muur zou zeker nog 100 jaar blijven bestaan: de kolonel zag geen andere oplossing.

Dit was toen ook de mening van de voornaamste wetenschapslieden, diplomaten, militairen en politici in het Westen. Zowel het establishment van de NAVO als hun collega’s van het Pact van Warschau wilden niet inzien dat toen eenmaal bleek dat Solidarność in Polen noch door Jaruzelski, noch door de Sovjets kon worden bedwongen, het einde van het Sovjetimperialisme in zicht was.

Trouwens, in Polen was reeds op 5 april 1989 een historisch akkoord afgesloten tussen de regering en Solidarność waarin vrije verkiezingen werden aangekondigd, wat automatisch het einde van het socialistisch regime zou betekenen. In Hongarije begonnen grenswachters op 2 mei hun IJzeren Gordijn af te breken. De absolute meester van het Sovjetimperialisme, Michail Gorbatsjov, liet dit alles gebeuren en moedigde een aantal van die ontwikkelingen zelf aan. Ik geloofde toen erg in de Amerikaanse dominotheorie, maar dan in omgekeerde richting: zeer snel zouden de Oost-Europese dominostenen een na een vallen. Maar met die boodschap stond ik alleen op het wetenschappelijk congres in Oost-Berlijn over 40 jaar DDR, waarop ik zo vriendelijk door de Oost-Duitse regering was uitgenodigd. Die uitnodiging beruiste in ieder geval op een groot misverstand.

De Koude Oorlog begon met de Russische revolutie in 1917 als een strijd om de wereldheerschappij tussen socialisme en kapitalisme en eindigde in de periode 1989-1991 met de val van de Berlijnse muur, de democratisering van Oost-Europa en de aangekondigde terugtrekking van de Sovjettroepen, de afschaf-

ping van de dominerende rol van het communisme in de Sovjetunie en uiteindelijk het uiteenvallen van de Sovjetunie. De belangrijkste tegenstanders waren de supermogendheden de Verenigde Staten en de Sovjetunie. Hoewel het in de periferie tot hevige en langdurige oorlogen kwam, werd het conflict door beide protagonisten nooit rechtstreeks tegen elkaar met de wapens uitgevochten; het was eerder een permanente *strijd om bondgenoten, invloedssferen en grondstoffen*. Het was vooral ook een *propagandaoorlog*. Na 1950 werd het ook een absurde, vooral nucleaire *wapenwedloop*: op het einde van de Koude Oorlog konden beide hoofdrolspelers elkaar vele keren vernietigen en meermaals alle leven op aarde uitschakelen.

De studie van de Koude Oorlog is zo complex, dat één persoon onmogelijk de voornaamste gegevens permanent in zijn hoofd kan hebben en een klare kijk kan hebben op de talrijke grote en kleine conflicten, laat staan op de psychologie en de evolutie in de geesten van de belangrijkste tegenstrevers. Ook moet de studax (studiekop) van de Koude Oorlog de instellingen en de politieke geschiedenis kennen van tientallen landen op de vijf continenten waar de Koude Oorlog zich afspeelde. Het spreekt voor zich dat hij ook op de hoogte moet zijn van de economische ontwikkeling en de etnische samenstelling van die landen, maar ook hun cultuur en eventueel ook de overheersende godsdiensten moet begrijpen. De talrijke mispercepties van de protagonisten, maar ook het feit dat er permanent gelogen en bedrogen werd, dat de meeste informatie bevoedeld was met propaganda en dat ook de collega-onderzoekers veelal onbewust, maar toch dikwijls ook zeer bewust aan deze desinformatiecampagnes meewerkten, maken alles nog veel moeilijker. Het kan daarom niet anders dan dat er uiteenlopende meningen zijn over ontstaan en verloop van de Koude Oorlog. Zelfs over de begin- en einddatum is men het niet eens.

Het grote publiek is vooral geïnteresseerd in een duidelijk antwoord op de schuldvraag: ‘wie was verantwoordelijk voor de Koude Oorlog en alle daaruit voortvloeiende ellende?’ Een duidelijk en rechtlijnig antwoord is onmogelijk, want uit het kluwen van acties en reacties, mispercepties, leugens en bedrog kan alleen een genuanceerd of grijs antwoord gedistilleerd

worden. Het is dus zeker niet zo dat – zoals het grote publiek nog steeds denkt – Stalin en consorten alle schuld voor de Koude Oorlog dragen.

De strijd tussen kapitalisme en marxisme-leninisme was onvermijdelijk; het verloop ervan had natuurlijk anders gekund. De Tweede Wereldoorlog bracht mee dat Duitsland en Berlijn verdeeld werden en dat de Amerikaanse en Sovjetlegers in het hart van Europa recht tegenover elkaar kwamen te staan. Deze toestand zou 45 jaar lang ‘gebetonneerd’ blijven. Hoewel de dooi in de Koude Oorlog vele vaders en enkele moeders kende, was het vooral Gorbatsjov die voor de definitieve doorbraak zorgde. In zijn toespraak voor de Verenigde Naties op 7 december 1988 beloofde hij een eenzijdige terugtrekking van 500.000 militairen uit Europa en bracht hiermee de ontwapeningsconferenties weer op gang. Gorbatsjov liet ook uitdrukkelijk toe dat de Oost-Europeaanen in 1989 voor hun eigen weg kozen, verzette zich in 1990 niet tegen de Duitse hereniging en schrapte als secretaris-generaal van de communistische partij in hetzelfde jaar het machtsmonopolie van zijn partij uit de grondwet van de Sovjetunie. De ontbinding van de Sovjetunie gebeurde tegen zijn wil, vooral door het gekuip van Jeltsin, die hiermee zijn rivaal definitief kon uitschakelen.

Een van de meest verrassende conclusies van een diepgaande studie van de Koude Oorlog is wel dat het cultuurverschil tussen de Calvinistische Amerikanen en de Orthodoxe Russen met een nog steeds feodale collectieve mentaliteit een zeer grote rol speelt. Ze hebben zeer uiteenlopende wereldvisies en kunnen elkaar heel moeilijk begrijpen en leven mede daarvoor nog steeds op gespannen voet met elkaar. Enkele voorbeelden ter illustratie. Voor de Amerikanen betekent democratie dat de politieke macht gaat naar de gekozen meerderheid, voor de Russen betekent democratie autocratie met ceremoniële verkiezingen waarvan de uitslag op voorhand vastligt. Vrije markt is voor de Amerikanen letterlijk te nemen, met verbod uiteraard op monopolies, voor de Russen wordt de markt steeds door de overheid ofwel de oligarchen of maffiosi (een combinatie van de drie is gebruikelijk) beheerst en gemanipuleerd. Voor de Amerikanen betekent ‘rechtsstaat’ dat de rechterlijke macht soeverein optreedt, voor de Russen wil dit zeggen dat het gerechtelijk apparaat de bevelen van de autocraat stipt opvolgt. Corruptie wordt in Amerika vervolgd, in Rusland is het de gewoonste zaak van de wereld en moet men ermee leren leven en er vooral van profiteren, want iedereen doet het. Geven de leiders trouwens niet het voorbeeld?

Hoewel Russen en Amerikanen in de nabije toekomst koele minnaars zullen blijven, is de Koude Oorlog toch definitief afgesloten. Het verschijnsel was *sui generis*. De nieuwe oorlog van de Verenigde

Staten en soms aarzelende en onwillige bondgenoten tegen de extreme en terroristische islamieten, maar met ook allerlei geopolitieke belangen in het achterhoofd, is een ander soort oorlog. Natuurlijk zijn er vergelijkingspunten. Het gaat ook om ideologie: moderniteit en democratie tegen obscurantisme en dictatuur. De oorlogen in Irak en Afghanistan kunnen met die in Vietnam vergeleken worden en ze zullen voor de Amerikanen evenzeer slecht aflopen. Belangrijke verschilpunten zijn: de nieuwe oorlog is veel beperkter, de vijandelijke ideologie heeft weinig werfkracht bij de westerse bevolkingen en vooral deze oorlog kan – voorlopig toch – nog niet leiden tot de totale vernietiging van het mensdom.

Prof. dr. Yvan Vanden Berghe is emeritus hoogleraar aan de Universiteit Antwerpen.